

UDK: 332.156

AGLOMERATSIYANI RIVOJLANTIRISHNI KLASTERLASH TIZIMI

Ochilov Akram Odilovich - QDU "Iqtisodiyot" kafedrasini mudiri,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xidoyatova Nigora Shorakibovna - QXU "Aniq fanlar"
kafedrasini katta o'qituvchisi

КЛАСТЕРНАЯ СИСТЕМА РАЗВИТИЯ АГЛОМЕРАЦИИ

Очилов Акрам Одилович – заведующий кафедрой «Экономика» КГУ,
доктор экономических наук, профессор

Хидоятова Нигора Шоракибовна - старший преподаватель кафедры
«Точные науки» КМУ

CLUSTER SYSTEM FOR AGGLOMERATION DEVELOPMENT

Ochilov Akram Odilovich – Head of the Department of Economics, KSU,
Doctor of Economic Sciences, Professor

Khidoyatova Nigora Shorakibovna - senior lecturer of the department
"Exact Sciences" KIU

Аннотация. Mazkur maqolada aglomeratsiyani rivojlantirishning klasterli tizimini shakllantirish taklif etilgan. Shahar aglomeratsiyasini rivojlantirishda, klasterlash orqali infratuzilmani rivojlantirish hamda iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatning samarali ko'rsatkichlari tahlil etilgan.

Калит so'zlar: mintaqa, ishlab chiqarish tizimi, ishlab chiqarish kuchlari, xalqaro mehnat taqsimoti, iqtisodiy rayon, iqtisodiy landshaft, shtandort, monopol foyda, demping, soliq tizimi, davlat chegarasi, xalqaro savdo, texnika taraqqiyoti, rivojlanish qutbi, rivojlanish markazlari.

Аннотация. В данной статье предлагается формирование кластерной системы развития агломерации. Анализируются развитие городской агломерации, развитие инфраструктуры посредством кластеризации и эффективные показатели экономической и социальной активности.

Ключевые слова: регион, производственная система, производительные силы, международное разделение труда, экономический район, экономический ландшафт, стандарт, монополия прибыль, демпинг, налоговая система, государственная граница, международная торговля, техническое развитие, полюс развития, центры развития.

Annotation. This article proposes the formation of a cluster system for the development of agglomeration. The development of urban agglomeration, infrastructure development through clustering and effective indicators of economic and social activity are analyzed.

Key words: region, production system, productive forces, international division of labor, economic region, economic landscape, standard, monopoly profit, dumping, tax system, state border, international trade, technical development, development pole, development centers

1. KIRISH

Maqolada mintaqa aholisining uzoq umr ko'rishi ustuvor vazifa sifatida, aglomeratsiya klasterlar tizimini shakllantirish taklif etiladi. Klaster "mintaqa infratuzilmasi majmui" sifatida xalqaro jihatdan tashkil qilinishi kerak.

Mamlakatimizda innovatsion yuqori texnologiyalardan foydalangan holda klasterlarni uzoq muddatli ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish kontseptsiyalari ishlab chiqilgan. Mintaqani rivojlantirishda klasterli yondashuv iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatning samarali turi sifatida foydalaniladi.

Mamlakatimiz qishloq xo'jaligida, kam quvvatli fermer xo'jaliklarning birlashishi natijasida dastlabki klasterlar shakllandi. Xorijiy tajribalardan ko'rdikki, klaster yondashuvini faol joriy etish orqali mamlakat qishloq xo'jaligini rivojlantirish mumkin. Qishloq xo'jaligini, asosiy tendentsiyalardan biri fermer xo'jaliklarni birlashtirishdir. Asosan klasterlar qishloq xo'jaligiga xos bo'lib, xo'jaliklarning tarkibiy qismlarining kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi

2. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Neoklassik yo'nalishdagi iqtisodiy o'sish nazariyalari ko'rib chiqilganda fazoviy vaqtni hisobga olgan holda qishloq xo'jaligini joylashtirish masalalari iqtisodiy omillar qatoriga kiradi. A.Marshall klasterlashni iqtisodiy maqsadga muvofiqligini o'rganadi. A.Marshall ta'limotida kichik biznesning mahalliy hududlarda to'planishi [1] katta samaradorlik ko'rsatkichlarga ega bo'ladi.

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, kichik va o'rta korxonalar bir xilda ishlaydi va ma'lum bir hududda to'plangan tarmoqlar yirik korxonalar sifatida ishlashi samaradorlikni oshiradi.

X.Sibert nazariylarida mintaqaviy o'sish, ishlab chiqarish hajmiga o'zaro bog'liqligi bo'lgan (mehnat, yer, kapital, bilim darajasi) kabi omillardan iborat [2].

Klasterlashtirishni kumulyativ o'sish nazariyalarini F.Perroux, J.Boudville asarlaridan ko'rishimiz mumkin. Bu usul (yig'ish usuli) - kapitallasuv koeffitsienti qo'shilganda, kapitallashtirish koeffitsiyentini (stavkasini) aniqlash usullaridan biri hisoblanadi.

Pottier va F.Perruning o'sish qutblari nazariyasida klasterlashtirish yetakchi g'oyaga asoslanadi. Bunda yangi tovar va xizmatlarni yaratuvchi tarmoqlarning rolga e'tibor qaratiladi. Bu korxonalarining ishlab chiqarish konsentratsiyasi va iqtisodiy o'sish qutblarining shakllanishiga olib keladi [3].

1-rasm M.Porterning klaster kontsepsiyasi

Ishlab chiqarish konsentratsiyasi - bu yirik korxonalar sonining ko'payishi va jamiyatda mavjud bo'lgan ishlab chiqarish

vositalarining ko'payib borayotgan qismini anglatadi.

Qutb nazariyasida raqobatbardoshlik uzoq, tarvaqaylab ketgan va iqtisodiy

diversifikatsion va integratsion yo'lni bosib o'tdi [4]. Diversifikatsiya deganda ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish, iqtisodiy foyda olishni, iqtisodiy integratsiya deganda – turli korxonalar va tarmoqlarning, shuningdek, mamlakatlarning ishlab chiqarish sohasida bir-biriga yaqinlashuvi, ular o'rtasida uzviy bog'liqlikni tushunamiz

J.Budvill esa F.Perrux nazariyasini muayyan geografik makonga bog'ladi. U geografik makonda funksional aloqani ko'rsatdi.

Hududlarning iqtisodiy rivojlanishi, o'z-o'zini rivojlantirish mexanizmini ishga tushirish orqali amalga oshiriladi [5]. P.Krugmanning “aglomeratsiya nazariyasi”ga ko'ra, asosiy o'sish omili sanoatning to'planishi hisoblanadi. G.Myrdal mintaqalar rivojlanishining boshlanishini tasodifiy omilning kashf etilishi bilan [6]. Shunday qilib, ko'plab xorijiy tajribalarga asoslansak, korxonalar joylashtirish nazariyalari mavjud. Korxonalar va ular faoliyatining iqtisodiy samaradorligini o'rganish, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi sezilarli farqlar tufayli kumulyativ yo'nalish nazariyalaridan foydalaniladi [7]. N.Kolossovskiy, P.M.Alampiev, Yu.G.Saushkin va boshqalar korxonalar hududiy taqsimotni o'rgandilar. Ular “hududiy ishlab chiqarish komplekslari” tushunchasining asoschilaridir [8]. Hududiy ishlab chiqarish komplekslari nazariyasi maqsadli samarali ishlab chiqarish orqali hudud iqtisodiyotini rivojlantiradi. Hududdagi korxonalar turli tarmoqlarining birgalikda faoliyat yuritishi birlamchi sanoatda zichligi past bo'lgan hududlarda qo'llanilgan. Aholi soni va ishlab chiqarish sanoatining zaif joylarni rivojlanishi uchun Hududiy ishlab chiqarish komplekslari nazariyasi qo'llanilgan [9]. Hududning tabiiy va inson resurslari zich joylarni klasterlashtirish mintaqaning raqobatbardoshligini oshiradi [10]. Klasterlash nazariyasining asoschisi M.Porter bo'lib, u klasterlarni “geografik jihatdan qo'shni o'zaro bog'langan guruh” deb belgilaydi. Muayyan sohada faoliyat yurituvchi kompaniyalar va tegishli tashkilotlar bir-birini to'ldiruvchi” hisoblanadi [11].

Bugungi kunga kelib, Innovatsion klasterlarning shakllanish xorijiy mamlakatlarda muhim siyosat elementi hisoblanadi. Ekspertlarning fikricha, klasterlash yetakchi mamlakatlar iqtisodiyotining qariyb 50 foizini qamrab oladi [12]. Innovatsiyalarni faollashtirish va klasterlar sonini ko'paytirish maqsadida milliy iqtisodiyotni rivojlantirish va oshirishning eng samarali mexanizmi sifatida iqtisodiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi mustahkam aloqani urnatish klasterlashning vazifasi hisoblanadi [13]. Xorijiy korxonalaridagi klaster rivojlanishining ijobiy tajribasi mamlakatimiz iqtisodiyotida klasterlarni joriy etish uchun asos bo'ldi.

Mintaqani iqtisodiy va hududiy rivojlantirishning samarali turi sifatida yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlar va ilmiy tadqiqotlarning shakllanishi natijasida ilmiy markazlar paydo bo'ladi.

3. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mavzu yuzasidan ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borishda kuzatish, solishtirish, suhbat, anketa so'rovlari kabi tadqiqot usullaridan foydalanildi.

4. ASOSIY TAHLIL VA NATIJALAR

“Iqtisodiy rivojlanish va innovatsion iqtisodiyot” klasterlarini joriy etish natijasida optimallashtirish hozirgi davr talabi hisoblanadi. Mahalliy korxonalarining mavqei oshirish va raqobatbardoshligini oshirish uchun ishlab chiqarish zanjirlarini tashkil qilish kerak.[14]

Zamonaviy iqtisodiyotda klaster yondashuvi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash davom etmoqda.

Mintaqalar iqtisodiyotini “modernizatsiya qilish” modeliga o'tish zarurligini anglatadi. Ko'p qutbli fazoviy rivojlanish va mintaqada “qutblarning shakllanish klasteri” raqobatbardoshlikni oshiradi.

"Klaster" kontseptsiyasining moslashuvchanligi va noaniqligi, chegaralarning doimiy kengayishi va klaster yondashuvi yangi ta'riflar va xilma-xillikning paydo bo'lishiga olib keladi.

Mintaqa klasterlarning umumiy asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- ishtirokchi firmalar va resurslarning geografik konsentratsiyasi;
- aniq mutaxassislik;

- funksional o‘zaro bog‘liqlik va ishtirokchilarning keng doirasi;

- klaster ichidagi raqobat va hamkorlik;
- faoliyatning innovatsion yo‘nalishi

2-rasm. Klasterli yondashuv kontsepsiyasi

Ushbu xususiyatlar uchun har bir tadqiqotchi o'rganilayotgan sohaga qarab va yo'nalish, "klaster" ta'rifi haqida o'z qarashlarini qo'shadi. Menshenina I.G. klasterni iqtisodiyotni hududiy tashkil etish shakli sifatida belgilaydi va raqobatbardoshlikni amalga oshirish uchun kompaniyalar guruhining o'zaro hamkorligi mintaqaning afzalliklari ko'rsatadi [15]. Rojkovning so'zlariga ko'ra G.V. klasterlar bir guruhdir, bir xil o'zaro bog'liq iqtisodiy obyektlardir deydi [16]. Naumov V.A. "Iqtisodiyot rivojini ta'minlovchi lokomotivlar" bilan solishtiradi va klasterlar tuzadi. klasterlar yirik raqobatbardosh tuzilmalar sifatida [17]. Kutsenkoning so'zlariga ko'ra, klasterlar yuqori innovatsion faollik makonidir va asosiysi klasterlarni amalga oshirishdan maqsad global raqobatbardoshlikni oshirish hamda yangi texnologik bazaga o'tishdir [18, 19].

Ham geografik, ham faoliyat sohasida umumiy yaqinlik tufayli klaster a'zolari katta iqtisodiy foyda olishadi. Geografik natijadan kelib chiqadigan "sinergiya effekti" ishtirokchi

firmalarni, resurslarni, iste'molchilarni mahalliyashtirish, shakllanishiga hissa qo'shadi. Ilg'or iqtisodiyotning fazoviy ifodalangan hududiy zonalar [20, 21], doimiy tajriba va axborot almashish, tarqatish orqali o'sadi.

5. XULOSA VA TAKLIFLAR

Klaster faoliyati – innovatsion qishloq xo'jalik mahsulotlari dori vositalarini yaratish va ishlab chiqishdan iborat. Klasterning yadrosi katta-kichik va o'rta korxonalarni birlashtirgan ishlab chiqarish korxonalari, yordamchi muassasalar ushbu turdagi klasterga kiritilgan. Periferik zonada joylashgan shahar tizimining ishlab chiqarish quyi tizimi barcha sanitariya-gigiyena talablarini hisobga olgan holda aglomeratsiya yadrolaridan iborat.

Bu tur klasterlar mahalliy hududda kichik va integratsiyalashuv natijasida shakllanadi. Klasterlar aglomeratsiya yadrosining periferik zonasida joylashgan va qulay atrof-muhitga ega bo'lgan hududlarda shahar atrofidagi aglomeratsiya va suv havzalari yaqinidagi muhitga moslashsadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Маршалл, А. Принципы экономической науки /А. Маршалл. – М.: Прогресс, 1993, 603 с.
2. Siebert, H. Regional economic growth theory and policy / H.Siebert. – Scranton, 1969.
3. Perroux, F. A New Concept of Development: Basic Tenets / F. Perroux. - London: Croom Helm, 1983. – 212p.
4. Украинский, В. Н. Французская пространственная экономика: от промышленных округов до полюсов конкурентоспособности / В.Н. Украинский // Пространственная Экономика. – 2011. – № 3. – С. 71–99.
5. Кожиева, Ф. А. Региональное развитие в контексте теории полюсов роста / Ф.А. Кожиева //Фундаментальные исследования. – 2015. – №11. – С. 574–578.
6. Мюрдаль, Г. Современные проблемы третьего мира / Г. Мюрдаль. – М.: Прогресс, 1972. – 767 с.
7. Гармидер, А.А. Теоретические аспекты построения модели кластера в туристической сфере региона /А.А. Гармидер // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2015. – №4. – С. 250-256.
8. Очур, Ю. С. Территориально-производственные комплексы: история и развитие /Ю.С. Очур // Молодой ученый. – 2011. –№11. Т.1. – С. 142–144.
9. Хикматов, Р.И. Международный опыт развития кластеров / Р.И. Хикматов, А.А.Гараев // Актуальные проблемы экономики и права. – 2009. – № 1. – С. 125–136.
10. Дроздова, Н.В. Территориально-производственные комплексы и региональные кластеры: преемственность и перспективы развития / Н.В. Дроздова // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – №3. – С. 125–129.
11. Портер, М. Международная конкуренция: Конкурентные преимущества стран / М.Портер. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с.
12. Муравьева, Ю.А Зарубежный опыт формирования кластеров / Ю.А. Муравьева //Экономические науки. – 2015. – № 6(15). – С.111– 113.
13. Ketels, H.M. From cluster to cluster-based economic development / H.M. Ketels, O.Memedovic // Int. J Technological Learning, innovation and Development. – 2008. –№3. – P.375–392.
14. Глазычев, В. Л. Урбанистика: 2-е издание, стереотипное / В.Л.Глазычев. – М.: Издательство «Европа», КДУ, 2017. – 228с.
15. Меньшенина, И.Г. Региональные кластеры как форма территориальной организации экономики: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук: 08.00.05/ Меньшенина Ирина Геннадьевна. – Екатеринбург: ГОУ ВПО УГЭУ, 2009. – 26 с.
16. Рожков, Г.В. Генезис инновационной экономики в России / Г.В. Рожков; под ред. С.Г. Ерошенкова. – М.: МАКС Пресс, 2009. – 888 с.
17. Наумов, В.А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе [Электронный ресурс] / В.А. Наумов // OGBUS.RU Нефтегазовое дело. – 2006. – Режим доступа: <http://www.ogbus.ru>. (дата обращения: 15.12.2018).
18. Куценко, Е.С. Кластеры в экономике: основы кластерной политики государства / Е.С. Куценко // Обозреватель. – 2010. – № 3. – С. 99–110.
19. Куценко, Е.С. Кластеры в экономике: практика выявления /Е.С. Куценко // Обозреватель. – 2009. – № 10. – С. 109–126.
20. Эльканов, Р. Х. Полюса развития и точки роста инновационной экономики: российский и зарубежный опыт / Р.Х. Эльканов // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. – 2012. – № 2. – С. 39–43.
21. Наумов, В.А. Экономическая эффективность формирования кластерного образования в нефтегазовом регионе [Электронный ресурс] / В.А. Наумов // OGBUS.RU Нефтегазовое дело. – 2006. – Режим доступа: <http://www.ogbus.ru>. (дата обращения: 15.12.2018).